

Joanna Satoła-Staśkowiak <https://orcid.org/0000-0002-8821-2379>
Akademia Humanistyczno-Ekonomiczna w Łodzi
e-mail: jstaskowiak@ahelodz.pl

O nominalizacji na polsko-bułgarskim przykładzie na podstawie książki Jakuba Banasiaka *Procesy nominalizacyjne w zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową (na materiale języka polskiego i bułgarskiego)*

Streszczenie

Tekst dotyczy wydanej przed dwoma laty książki Jakuba Banasiaka. W książce Jakub Banasiak opisuje interesujące dla bułgarystów, i sławistów w ogóle, procesy nominalizacyjne w określonych zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową. Poza prezentowanymi w monografii przykładami oraz ich omówieniem warte uwagi są rozważania teoretyczne, będące niejako przypomnieniem i wprowadzeniem do części praktycznej.

Słowa kluczowe: relacja przyczynowo-skutkowa, język polski, język bułgarski, semantyka, składnia, struktura predykatowo-argumentowa, nominalizacja, gramatyka konfrontatywna

Przedmiotem niniejszego tekstu jest omówienie wydanej niedawno monografii autorstwa Jakuba Banasiaka pt. *Procesy nominalizacyjne w zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową (na materiale języka polskiego i bułgarskiego)*. W książce autor zapowiada inne pojmowanie pewnych terminów językoznawczych, odwołując się do istoty napisanej

przez siebie rozprawy, którą stanowi przyjęcie za punkt wyjścia poziomu semantycznego języka. Za motto pracy uznaje Jakub Banasiak – wielokrotnie wygłaszaną także w mojej obecności przez prof. Stanisława Karolaka – tezę: „dążąc do zrozumienia treści zdania, tzn. do uchwycenia złożonego sensu, który reprezentuje, poprzez właściwości jego budowy formalnej, musimy w pierwszym rzędzie wychwycić związki semantyczne między pojęciami przyporządkowanymi poszczególnym jego składnikom” (Karolak, 2002: 11).

We wstępie autor zwięźle określa cele rozprawy, zarysowuje problem badawczy, zapowiada wybraną przez siebie metodologię badań, którą potem rozwija w części wprowadzającej, gdzie szczegółowo omówione zostają podstawowe założenia metodologiczne konieczne w analizie tego rodzaju. Ponadto wstęp zawiera krótką zapowiedź prezentowanego na kolejnych stronach rozprawy materiału, poddanego przez autora takim rozwiązaniom teoretycznym, które mogą „szczególnie czytelnika polonistę zdziwić”.

W rozdziale pierwszym *Zagadnienia teoretyczne* (s. 17–50), mając na uwadze późniejsze rozważania prowadzone już „na gruncie współczesnego językoznawstwa konfrontatywnego” – zwłaszcza językoznawstwa słowiańskiego, szczególne znaczenie mają najważniejsze modele analizy konfrontatywnej języków polskiego i bułgarskiego. Jakub Banasiak przywołuje istotne terminy, między innymi *związek przyczynowo-skutkowy* (zaznaczając fakt, iż taki związek posiada swoje wykładniki we wszystkich językach naturalnych). Autor zauważa, że podstawowy dla „polskiego językoznawstwa” model opisu struktury predykatowo-argumentowej przedstawia S. Karolak (Grochowski, Karolak, Topolińska, 1984). Model ten sprawdza się w ramach analizy jednego systemu językowego, za to model opisu struktury predykatowo-argumentowej (pozwalający prowadzić badania składniowe równoprawne dla wszystkich objętych analizą języków) przedstawia M. Korytkowska (1992). W tym miejscu trzeba zaznaczyć, że autor związek przyczynowo-skutkowy w dalszej części pracy traktuje jako szczególny rodzaj funkcji propozycjonalnej, który cechuje arność równa dwa. Funkcja ta jest zatem relacją. Relacja przyczynowo-skutkowa jest niesymetryczna, ponieważ p_{Caus} nie ma się do p_{Eff} tak jak p_{Eff} do p_{Caus} . W tej części pracy zawarto również opis temporalności.

Jakub Banasiak zaznacza, że do opisu temporalności stosowane są różnorodne modele wyprowadzane zarówno z poziomu formalnego, jak i odróżniające funkcję temporalną od formy czasownikowej (Grochowski, Karolak, Topolińska, 1984). Autor słusznie zauważa, że modelem akcentowanym i popularnym w licznych badaniach językoznawczych jest liniowa teoria czasu H. Reichenbacha oraz stosowane w GKBP tak zwane sieci Petriego i teoria kwantyfikacji, przy czym odróżnia się kwantyfikację czasu (mającą charakter zakresowy) od kwantyfikacji aspektu (mającej charakter ilościowy) (Koseska-Toszeva, Korytkowska, Roszko, 2007; Koseska-Toševa, Gargov, 1990). Wspomina również Jakub Banasiak krytykę teorii Reichenbacha, z różnych stanowisk, którą zawierają prace między innymi V. Koseskiej-Toszewej (Koseska-Toszeva, Penčev, 2006) oraz S. Karolaka (2001: 63–86). Przy okazji opisu temporalności zauważa istotne relacje temporalne w odniesieniu do zdań złożonych, także wielokrotnie złożonych (Satola-Staškowiak, 2010). Przywołuje również przegląd ujęć omawianej problematyki w literaturze przedmiotu u I. Łuczaków (Łuczaków, 2006).

Omawiając badania konfrontatywne autor wspomina o „dominacji ujęć semantycznych” we współczesnych slawistycznych badaniach konfrontatywnych, twierdząc, że są one

obecnie „zjawiskiem niepodlegającym dyskusji, wręcz definicyjnym”. Słusznie zauważa, że wartością dodaną podejścia od sensu do formy jest to, że umożliwia ono równoczesne/współbieżne opisanie treści przekazywanych w sposób zgramatyzalizowany i środkami leksykalnymi, co w związku z uwzględnieniem środków leksykalnych rozszerza zakres tradycyjnie rozumianej gramatyki. Przytacza Jakub Banasiak na gruncie językoznawstwa słowiańskiego i niesłowiańskiego znaczące badania konfrontatywne uwzględniające to podejście. Szczególną uwagę otacza wielotomową *Polsko-bułgarską gramatykę konfrontatywną* (por. Koseska-Toszeva, 2015) i prace w ramach projektu Polski-Macedoński. Autor omawia również problematykę czystej kauzacji oraz kauzatywnych wyrażen predykatywnych, zawierając w literaturze przedmiotu prace Zatorskiej (2008; 2013), Korytkowskiej (1992), Karolaka (2007), Grochowskiego (1984), Mazurkiewicz-Sułkowskiej (2008). W bardzo obszernym rozdziale pierwszym omówiono również problematykę klasyfikacji zdań. Prezentowane ujęcia autor świadomie dzieli na tradycyjne, zaliczając do nich między innymi prace Bojadżiewa, Klemensiewicza, Brezinskiego, transformacyjno-generatywne (Polański, 1967) i semantyczne (Maldżiewa, 1999; Topolińska, 2001).

Szczegółowo omawia autor problematykę procesów nominalizacyjnych (s. 35–42), rozpoczynając od definicji nominalizacji, przeglądu opinii na jej temat oraz ich wpływu na koncepcje opisu języka między innymi w odniesieniu do zagadnień temporalności, modalności, określoności i nieokreśloności, a także funkcji nominalizacji i jej roli w stylistyce tekstu.

W rozdziale drugim *Przyjęte założenia badawcze* (s. 51–57) przedstawia autor założenia ogólne pracy – od znaczenia do formy, które, co wielokrotnie w tekście zaznacza autor, nie wyklucza ani nie ogranicza opisu formalnej strony języka. Koncepcja ta ma potwierdzenie w licznych pracach S. Karolaka, na którego intensjonalną teorię determinacji powołuje się autor. Ujęcie to, jak słusznie zauważa doktorant, uwikłane jest w konieczność odrzucenia tak zwanego bezpośredniego stosunku do semantyki i nawiązuje do teorii G. Fregego (Frege, 1892; Witek, 1996), choć nie jest z nią tożsame.

Poddawane analizie zdania wyrażające relację przyczynowo-skutkową są w rozumieniu autora takimi, które „można parafrazować przy użyciu wyrażen predykatywnych pol. *spowodować*; bułg. *непузвук*”. Predykat przyczynowo-skutkowy jest predykatem wyższego rzędu i nazywany bywa predykatem relacyjnym (w terminologii V. Maldżiewej, 1999) lub predykatem trzeciego rzędu (w terminologii Z. Topolińskiej, 2003). Pewien niedosyt pozostawia dość skrótowe potraktowanie problematyki związanej z klasyfikacją zdań, jednak rozdział teoretyczny i bez rozbudowy tej części omawia bardzo dużo zagadnień.

Rozdział trzeci *Baza danych: właściwości składniowe niespójnikowych wykładników relacji przyczynowo-skutkowej* (s. 58–97) prezentuje syntetyczny opis właściwości składniowych wykładników predykatu relacyjnego przyczynowo-skutkowego, w którym uwzględnione zostały różnorodne procesy typu nominalizacyjnego. Według autora jest to część konieczna, będąca wprowadzeniem do rozdziału czwartego, w którym poddaje się analizie wydzielone jednostki. Faktycznie, takie podejście jest konieczne dla właściwego rozumienia prowadzonej dalej analizy. Podstawową jednostką wyodrębnioną w bazie danych jest wyrażenie hasłowe. Wokół tej jednostki budowany jest artykuł hasłowy.

W rozprawie autor przyjął formalne ograniczenie wyrażen predykatywnych, które dopuszczają w minimum jednej pozycji predykato-argumentowej klasyczną nominalizację. Badaniem nie objął Jakub Banasiak takich jednostek, które odpowiadają wyróżnianym tradycyjnie w składni spójnikom i partykułom.

Na uwagę zasługuje wzór przyjęty tu jako sposób prezentacji analizowanego materiału, oparty na tabeli. Ułatwia on czytelnikowi odbiór często mocno zagęszczonej informacji. Wprowadza autor dwa zbiory symboli odpowiadające dwóm poziomom języka – tutaj jednostkom semantycznym (predykat przyczynowo-skutkowy PC, pozycja predykato-argumentowa p_{Caus} , pozycja predykato-argumentowa p_{Eff}), przyporządkowuje Jakub Banasiak jednostki poziomu form (wyrażenia predykatywne i wyrażenia argumentowe). Dodatkowo wyrażenia argumentowe zostały zakwalifikowane w oparciu o kryteria formalne (realizacja zdaniowa, nominalizacja, pronominalizacja/prosentencjalizacja, „podniesienie” argumentu). Takie podejście zwiększa czytelność i ułatwia rozumienie śledzonego wraz z autorem materiału, a także wspiera możliwość wyciągania wniosków.

Rozdział czwarty *Wykładniki argumentów propozycjonalnych w zdaniach wyrażających relację przyczynowo-skutkową* (s. 98–157) stanowi główną część analityczną pracy Banasiaka. Omówione zostały w niej środki formalne służące eksplikacji argumentów propozycjonalnych przyczynowych i skutkowych, a mianowicie: nominalizacja, pronominalizacja (prosentencjalizacja), rozszczepienie argumentu propozycjonalnego, „podniesienie” argumentu przedmiotowego, językowa quasi-zmienna i zero syntaktyczne.

Struktura rozdziału jest przejrzysta, a materiał prezentowany równolegle dla obu języków, co odpowiada konfrontatywnemu charakterowi pracy. Przykładowe zdania w większości zaczerpnięte zostały z internetu i korpusów językowych, dzięki czemu uniknięto sztuczności nieraz pojawiającej się w pracach z zakresu składni semantycznej.

W podrozdziale poświęconym klasycznym nominalizacjom Banasiak nie unika opisu ich charakterystyki dotyczącej kategorii określoności. Jest to zaletą pracy, ponieważ ta problematyka jest niejednoznaczna teoretycznie i często pomijana w opracowaniach składniowych. Mimo użycia dość skomplikowanego aparatu badawczego (intensjonalna koncepcja S. Karolaka) wyróżnione w opracowaniu typy fraz są wyraziste, a klasyfikacja przeprowadzona jest z zachowaniem zasad logiki. Mocną stroną pracy jest również uwzględnienie roli, jaką mogą pełnić w wyznaczaniu odniesienia propozycji wyrażenia adiunktywne, tj. nieimplikowane (między innymi leksykalny wykładnik jedyności pol. *jedyny*, bułg. *единствения(m)* oraz liczebniki porządkowe w funkcji wykładników taxis i szereg zaimków przymiotnych).

W podrozdziale dotyczącym pronominalizacji/prosentencjalizacji na szczególną uwagę zasługuje wykryta w badaniu możliwość realizacji anaforyzowanego argumentu propozycjonalnego przez rodzajnik bułgarski w pozycji przy członie nominalnym wyrażenia predykatywnego (typ bułg. *no причината*). Zjawisko to nie było dotychczas uwzględniane w opisie procesu eksplikacji argumentu propozycjonalnego.

W części poświęconej „podniesieniu” argumentu przedmiotowego Banasiak odnotowuje możliwość takiej formalizacji pozycji skutkowej przy jednostkach werbalnych (typu pol. *Ich miłość zaowocowała dzidziusiem.*). Jest to istotne o tyle, że falsyfikuje

znane z literatury przedmiotu twierdzenie o braku takiej możliwości i czyni to w oparciu o faktyczne (nieskonstruowane) zdania.

Rozszczepieniu argumentu propozycjonalnego autor poświęca jedynie stronę i w tym zakresie praca nie wnosi wiele do tej stosunkowo dobrze rozpoznanej problematyki.

Objęcie badaniem językowej quasi-zmiennej (pol. *coś*, bułg. *нещо*) i zera syntaktycznego poszerza zakres analizy składniowej i pozwala na całościowe ujęcie problematyki określonościowej (od złożonych wykładników propozycji derywowanych po puste semantycznie pozycje argumentowe).

W sumie w rozdziale czwartym Banasiak objął egzemplifikacją 593 przykłady, które pozwoliły ukazać szerokie spektrum zjawisk składniowych. Podstawa materiałowa jest w moim odczuciu solidna, a badanie najprawdopodobniej było prowadzone rzetelnie, ponieważ uwzględniła także takie typy formalizacji argumentu propozycjonalnego, które nie były dotychczas opisywane (i tym samym mogłyby umknąć uwadze doktoranta, gdyby dobierał on jedynie przykłady pod gotowe tezy).

We wnioskach ujętych w rozdziałach piątym i szóstym (s. 158–166) autor przypomina główny cel rozprawy, stosowaną metodę badawczą, zwięźle streszcza poprzednie rozdziały, by zastosować wyniki prowadzonej w rozprawie analizy.

Podsumowanie

W omawianej monografii Jakuba Banasiaka badaniem objęte są zdania o strukturze semantycznej PC ($p_{\text{Caus}}, p_{\text{Eff}}$), konstytuowane przez predykat relacyjny przyczynowo-skutkowy (PC), otwierający dwie nieprzedmiotowe pozycje predykatowo-argumentowe: pozycję przyczynową (p_{Caus}) oraz skutkową (p_{Eff}). Autor celowo nie uwzględnił wszystkich realizacji powierzchniowych omawianej struktury, a jedynie zdania z czystą kauzacją oparte na wyrażeniach predykatywnych niespójnikowych (przyimkowych i werbalnych). Decyzja ta została wystarczająco umotywowana. Tak przyjęte założenia teoretyczno-metodologiczne skutkują, z czego autor doskonale zdaje sobie sprawę, odrzuceniem części rozwiązań znanych z literatury przedmiotu.

Pole objęte ekscerpcją zostało precyzyjnie zakreślone dzięki przyjęciu (za S. Karolakiem) istnienia dokonanego predykatu relacyjnego przyczynowo-skutkowego. Wszystkie będące podstawą analizy zdania można parafrazować przy użyciu czasownika pol. *sposzować*, bułg. *предизвика*.

Autor przedstawia konsekwentny wywód naukowy, potwierdzony licznymi przykładami i skrupulatnym opisem. W rozdziale czwartym stosuje niesłychanie kompetentne klasyfikacje semantyczne i intensjonalny model S. Karolaka. W rezultacie powstaje pełen obraz jednostek predykatywnych, czyli reprezentacji wysoce zdekontekstualizowanych względem poszczególnych przykładów.

Praca stanowi rzetelne kompendium wiedzy w sensie referująco-sprawozdawczym, gdzie autor prezentuje poglądy innych badaczy, porównuje je, wchodzi z nimi w dialog, a także proponuje i uzasadnia optymalne rozwiązania dla własnych badań, po to by w dalszej części rozprawy przeprowadzić systematyczne analizy w obranym paradygmacie teoretycznym.

Analizy zapowiadane w tytule, wynikające z jednoznacznie wyartykułowanego problemu badawczego zasługują na najwyższą ocenę. Ich reprezentacja (za pomocą skonwencjonalizowanych tabel i symboli stanowiących podstawę dla formalizacji opisu polsko-bułgarskich badań konfrontatywnych) została dopełniona licznymi egzemplifikacjami i starannym komentarzem.

Za swoiste novum uznać można zachowanie prymatu semantyki nad stroną formalną badanych języków. W modelu składni semantycznej S. Karolaka zdania wyrażające relację przyczynowo-skutkową traktowane są dwojako w oparciu o kryteria formalne (kategoria części mowy wyrażenia predykatywnego). Tylko zdania kauzatywne fundowane na czasownikach zalicza Karolak do podstawowych struktur składniowych. Niniejsza dysertacja taki model kwestionuje, ponieważ synonimiczne konstrukcje składniowe nie mogą realizować różnych modeli struktur predykatowo-argumentowych (zdaniem Karolaka konstrukcje przyimkowe są adiunktywne). Pozwala to na całościowe ujęcie sposobów wyrażania relacji przyczynowo-skutkowej niezależnie od tego, czy predykat przyczynowy jest wyrażony formą osobową czasownika, czy przyimkiem. Wyjściowa struktura semantyczna zdania wyrażającego relację przyczynowo-skutkową jest w takim ujęciu zawsze złożona z predykatu relacyjnego przyczynowo-skutkowego i dwóch argumentów propozycjonalnych p_{Caus} i p_{Eff} .

Monografia Jakuba Banasiaka jest wymagająca i potrzebna, cechują ją towarzyszące czytelnikowi w trakcie lektury: precyzja i rygor metodologiczny.

References

- Frege G. (1892), *Über Sinn Und Bedeutung*, „Zeitschrift für Philosophie und Philosophische Kritik”, 100(1).
- Grochowski M., Karolak S., Topolińska Z. (1984), *Gramatyka współczesnego języka polskiego: Składnia*, Warszawa.
- Karolak S. (2001), *Od semantyki do gramatyki: wybór rozpraw*, Warszawa.
- Karolak S. (2002), *Podstawowe struktury składniowe języka polskiego*, Warszawa.
- Karolak S. (2007), *Semantyczna kategoria aspektu*, [w:] V. Koseska-Toszewa, J. Penčev (red.), *Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna*, Warszawa.
- Korytkowska M. (1992), *Typy pozycji predykatowo-argumentowych*, Warszawa.
- Koseska-Toševa V., Gargov G. (red.) (1990), *Byłgarsko-polska sypostavitelna gramatika. T. 2. Semantichnata kategoriya opredelenost/neopredelenost*, Sofia.
- Koseska-Toszewa V. (2015), *Wielotomowa gramatyka konfrontatywna języka bułgarskiego i polskiego*, „Slavia Meridionalis”, 10.
- Koseska-Toszewa V., Korytkowska M., Roszko R. (2007), *Polsko-bułgarska gramatyka konfrontatywna*, Warszawa.
- Koseska-Toszewa V., Penčev J. (2006), *Semantyczna kategoria czasu*, Warszawa.

- Łuczaków I. (2006), *O badaniach nad wyrażaniem uprzedniości / następstwa zdarzeń w czasie w pracach polonistycznych i rusycystycznych: Na przykładzie zdań złożonych czasowych*, „Acta Universitatis Wratislaviensis Slavica Wratislaviensia”, nr 139.
- Maldżiewa V. (1999), *Warunki synonimiczności zdań o strukturze semantycznej polipredykatywnej*, „Semantyka a Konfrontacja Językowa”, t. 2.
- Mazurkiewicz-Sułkowska J. (2008), *Wyrażanie kategorii inchoatywności w językach polskim, bułgarskim i białoruskim*, Łódź.
- Polański K. (1967), *Składnia zdania złożonego w języku górnołużyckim*, Wrocław.
- Satoła-Staškowiak J. (2010), *Polsko-bułgarskie odpowiedniości przekładowe czasów przeszłych*, Warszawa.
- Topolińska Z. (2001), *Polski-makedonski: gramatička konfrontacija. 5: Zdanie w zdaniu = Rečenica vo rečenica*, Skopje.
- Topolińska Z. (2003), *Polski-makedonski: gramatička konfrontacija. 6: Sintaksička derivacija*, Skopje.
- Witek M. (1996), *Frege i semantyka języka naturalnego*, „Principia”, t. 15.
- Zatorska A. (2008), *Polskie i słoweńskie predykatory kauzatywne z nazwą barw w parafrazie*, „Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe: Język – Literatura – Kultura”, z. 5.
- Zatorska A. (2013), *Polskie i słoweńskie predykatory kauzatywne z parafrazą przymiotnikową*, Łódź.

Abstract

Processes of nominalization in sentences expressing a cause-effect relationship as discussed by Jakub Banasiak (on the material of the Polish and Bulgarian languages)

This article considers Jakub Banasiak's book, published two years ago. Banasiak describes the nominalization processes in sentences expressing a causal relation drawing on material from the Polish and Bulgarian languages that are interesting for Bulgarianists and Slavists. In addition to the examples presented in the monograph and their discussion, the theoretical considerations are noteworthy, and constitute a reminder and introduction to the practical part.

Keywords: causal relation, Polish language, Bulgarian language, semantics, syntax, predicate-argument structure, nominalization, confrontative grammar